№ 228 Դեկտեմբերի 8 (20) 1881 Դեկտեմբերի 8 (20) № 228

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբլի:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

„ՄՇԱԿ"

ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ ԼՐԱԳԻՐԸ

ԵԿՈՂ 1882 ԹՈՒԻՆ

(ՏԱՍՆ ԵՒ ՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն ոգիով և նոյն պրօգրամմայով.

ՊՐՕԳՐԱՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II. Առաջնորդող յօդուածներ, III. Ներքին տեսութիւն, IV. Արտաքին տեսութիւն, V. Խառն լուրեր, VI. Հեռագիրներ, VII. Ֆելիետօն կամ Բանասիրական, VIII. Յայտարարութիւններ.

ԼՐԱԳՐԻ ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ, 10 ռուբլի է, կէս տարվան 6 ր., իւրաքանչիւր ամսին 1 ռուբլի. Հատով համարները 5 կոպէկ.

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետեւեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ներքին լուրեր. —ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. «Порядокъ» լրագրի թղթակցութիւնը. Իտալիա. Նամակ Թիւրինգիայից. Արտաքին լուրեր. —ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հայոց վանքը Երուսաղէմում.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» վաղվայ համարից կը շարունակենք տպագրել մեր աշխատակից պ. Րաֆֆիի «Դաւիթ Բէկ» վէպը, որի տպագրելը ընդմիջվեցաւ հեղինակի ճանապարհորդութեան պատճառով Ղարաբաղի մէջ, որտեղ նա ուսումնասիրելու էր գնացել Դաւիթ բէկի մասին եղած աւանդութիւնները և անձամբ ծանօթանալու երկրի դիրքերի հետ.

—

Արծրունու գալէրէում եղած ընթերցարանը տեղափոխվում է այն խանութը, որտեղ առաջ գտնվում էր «Կենտրոնական գրավաճառանոցը». Ընթերցարանը և գրադարանը ընդարձակվում է և ստանալու է այսուհետև ոչ թէ միայն Ռուսաստանում հրատարակվող բոլոր ամենանշանաւոր լրագիրներն ու ամսագիրները, բայց և օտարազգի հրատարակութիւններից շատերը.

—

Լսում ենք որ յունվար ամսից 1882 թւի պ. Սիմէօն Հախումեան դիտաւորութիւն ունի հրատարակել Շուշի քաղաքում մի հայերէն ամսագիր «Գործ» անունով. «Գործի» իւրաքանչիւր համարը բաղկացած կը լինի 5—6 թերթից (80—96 երեսից) և դուրս կը գայ իւրաքանչիւր ամսի վերջում. Ամսագրի պրօգրամը, որի հետ կը ծանօթացնենք ընթերցողներին, շատ լաւ է կազմված. Ամբողջ սրտից ցանկանում ենք աջողութիւն պ. Հախումեանցին իր սկսած ձեռնարկութեան մէջ.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

„ПОРЯДОКЪ" ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

Բեռլինից „Порядокъ" լրագրին գրում են հետեւեալը. Վերջին նամակով ես արդէն ասացի, որ ոչ ընդդիմադրականները և ոչ հասարակութիւնը չեն կորցրել համարձակութիւնը կայսերական հրովարտակի պատճառով. Այդ հանգամանքը ապացուցվում է բազմաթիւ դրական փաստերով. Րայխստագի բացվելուց, հետեւապէս և կայսերական հրովարտակի հրատարակելուց յետոյ առաջին լրացուցիչ ընտրութիւնը կատարվեցաւ Կօբուրգի մէջ. Այնտեղ ագատամիտների կանդիդատը պրօֆէսօր Մօմզէնն էր, որ առաջինը համարձակվեցաւ բացարձակ յայտնել, թէ պետական կանցլերը իր քաղաքականութեամբ փոս է փորում Հօհենցօլերնների ընտանիքին. Եւ գիտէք, թէ ընտրութիւնները ինչպիսի հետեւանքներ ունեցան. ընդամենը եղել են 5,168 քուէներ և նրանցից 5,059 քուէ տուած է Մօմզէնի համար և միայն 62 քուէ նրա պահպանողական հակառակորդի համար. Մի շաբաթից յետոյ Բեռլինի ընտրողական երկու շրջանի մէջ էլ կայացան ընտրութիւններ. Պահպանողականները առաջարկեցին պաշտօնական դիտութեան աստղ պրօֆէսօր Ադօլֆ Վագներին: Անկարելի է նկարագրել, թէ պահպանողականները այդ շաբաթվայ ընթացքում ի՞նչ էին անում և ի՞նչ էին խօսում, թէ ինչպէս մեկնում էին կայսերական հրովարտակը, ապացուցանելով, որ նա կատարելապէս համերաշխ է պահպանողականների նախագծի հետ. Հետեւանքն այն էր, որ քուէների ամենամեծ մեծամասնութիւնը դարձեալ առաջադէմների կողմն էր. Պահպանողականների ստացած քուէների թիւը 5,600-ից նոյեմբերի 27-ին քչացաւ մինչև 3,800. փաստաբան առաջադէմ Մունկել ստացաւ 11,000 քուէներից աւելի. Ո՞վ է այդ Մունկել և ի՞նչ իրաւունքներ ունի ներկայացուցիչ լինելու համար, կամ ընտրողների հաւատարմութիւնը վայելելու

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄՈՒՄ

—

Չը նայելով, որ դարերի ընթացքում հայոց բարեպաշտ ժողովուրդը իր հարստութիւնը ընծայել է Երուսաղէմի վանքին,—այդ վանքի կառավարիչները դարձեալ իրանց միշտ աղքատ են ձեւացրել և միշտ դիմել են ազգի օգնութեանը իրանց պարտքերը վճարելու համար. Ով որ ուշիուշով ուսումնասիրել է Երուսաղէմի պատմութիւնը, կը գտնէ այդ մասին շատ փաստեր. Ես կը յիշեմ մի քանիսը միայն. Բայց զարմանալին այն է, որ մի և նոյն ժամանակ, երբ վանքը ազգից դրամական օժանդակութիւն է խնդրել, այնտեղ թագցրած են եղել ահագին գանձեր.

Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարգի օրերում, յոյն կղերը, կաշառելով սուլթանի բօյինի-էյրի (ծառայ) Մուհամէտ փաշայ անունով վէզիրին, խլից հայ աբեղաների ձեռքից Երուսաղէմի ուխտատեղիները, որոնց թւում և սուրբ Յակոբայ վանքը. Այդ միջոցին յիշեալ Աստուածատուր պատրիարգը ստիպվեցաւ գալ Կ. Պօլիս, դիմել ազգի օգնութեանը, որ դրամով և գործով օժանդակեն իրան, որպէս զի ինքն ևս յոյների նման կաշառքներ տալով, կարողանայ յետ խլել նրանց ձեռքից հայոց սրբավայրերը. Նա դեգերում էր հայոց իշխանների, հարուստների և եկեղեցիների դռներում և հանգանակութիւն էր հաւաքում. Այդ միջոցին նա անթափցի Եղիազար վարդապետին Կ. Պօլսից ուղարկեց Երուսաղէմ, որպէս իր փոխանորդ, մինչև ինքը մայրաքաղաքում կը կարգադրէր գործերը. Եղիազարը գալով Երուսաղէմ, վանքը գտնում է սաստիկ աղքատութեան մէջ և դրամի կարօտ. Ճարպիկ Եղիազարը քրքրում է պատրիարգի թղթերը (որ Կ. Պօլսում ազգից օժանդակութիւն էր խնդրում) և գտնում է մի տումարի մէջ գրված. «սպիտակ մոմ այսքան, դեղին մոմ այսքան». Տեղեակ լինելով վանականների սովորական խորամանկութիւններին, նա իսկոյն հասկանում է այդ հաշւի գաղտնիքը և սկսում է որոնել «մոմերը». Ի՞նչ է դուրս գալիս. Պատրիարգի կացարանի մէջ գտնում է երկու պղնձէ «թագոյկներ (փոքրիկ կարաս) մէկի մէջ լցրած «դեղին մոմի» փոխարէն դեղին ոսկի, իսկ միւսի մէջ՝ «սպիտակ մոմի» փոխարէն սպիտակ արծաթ, բոլորը երկու հարիւր հազար դահեկանի արժէք ունեցող.

Երուսաղէմի պատրիարգութեան հիմքը դրեց Սարգիս եպիսկոպոսը 1311 թւին, Կիլիկիայի կրօնական երկպառակութիւնների ժամանակ. Նա ապստամբվեցաւ Ռուբինեան Օշին թագաւորի և Սսի Կոստանդին կաթողիկոսի դէմ, և Եգիպտոսի մահմեդական ամիրից հրովարտակ առնելով, սկսեց թագաւորից և կաթողիկոսից անկախ իշխել Երուսաղէմում. Եւ համարեա այն օրից սկսվում է մի շարունակ կռիւ Երուսաղէմի և Կ. Պօլսի պատրիարգութիւնների մէջ մի կողմից, իսկ Երուսաղէմի և միւս կաթողիկոսարանների մէջ միւս կողմից. Այդ կռիւները դարերով տակնուվրա են արել ազգը, պատճառել են նրան ահագին բարոյական և նիւթական վընասներ և զբաղեցրել են ժողովրդին անհաշտ երկպառակութիւններով. Պատրիարգները, կաթողիկոսները, իրանց փառասիրութիւնը և ընչաքաղցութիւնը յագեցնելու համար, յափշտակում էին միմեանցից աթոռներ, կռւում էին միմեանց հետ, իսկ ժողովուրդը մէջ տեղում մաշվում էր. Պատերազմական ծախքերը, որ տրվում էին սուլթաններին ու մահմեդական պաշտօնականներին որպէս կաշառք, ժողովրդին էին տուժել տալիս, ի հարկէ, եկեղեցական հանգանակութեան անունով.

Ես կը յիշեմ մի աղէտալի անցք, որ պատահեց Քեօփրուլու Մուհամէդ կոչված մեծ վէզիրի օրերում. Այդ այն ժամանակ էր, երբ Կ. Պօլսի յունաց Բարթենիոս պատրիարգը դատապարտվեցաւ իբրև թիւրքաց կառավարութեան դաւաճան և իր պատրիարգական պէճատով կախաղանի վրա բարձրացաւ Բարմակ-կափու կոչված տեղում.

Այդ միջոցին Կ. Պօլսի հայոց պատրիարգի ընտրութեան համար մեծ խռովութիւն կար ժողովրդի մէջ. Բերիացի փառասէր Թօմաս վարդապետը աշխատում էր պատրիարգ լինել. Ժողովուրդը չէր ընդունում. Նրա հակառակորդները դիմեցին մեծ վէզիրին, խոստացան վճարել իւրաքանչիւր տարի 140,000 ստակ, *) միայն թէ Թօմասը պատրիարգ չը լինի, այլ թոյլ տըրվի ընտրել իրանց ցանկացած անձին. Այդ իրբ տեսաւ Թօմասը, ինքն նոյնպէս դիմեց մեծ վէզիրի մօտ, խոստացաւ վճարել իւրաքանչիւր տարի 400.000 ստակ, որ Բ. Դուռը իրան հաստատէ Կ. Պօլսի պատրիարգ, այն նոր իրաւասութեամբ, որ Երուսաղէմի պատրիարգն ևս ենթարկվի իր իշխանութեանը. Գումարի խոշորութիւնը հրապուրեց մեծ վէզիրին մերժել ժողովրդի պահանջը և Թօմասին սուլթանի բէրաթով հաստատել Կ. Պօլսի պատրիարգ, այլ և Երուսաղէմի պատրիարգի վրա գերիշխանութիւն շնորհել. Թօմասը իր կաշառքով գրաւած աթոռը պահպանելու համար շրջապատեց իր պատրիարգարանը մի խումբ թիւրք զինուորներով, որոնց թօշակը ինքն էր տալիս, ամեն օր 20 «քսակ» արծաթ.

Թօմասի մի այսպիսի բռնակալութիւնը գրգռեց ժողովրդի բարկութիւնը մի կողմից, և Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարգի նախանձը միւս կողմից. երբ վերջինս տեսաւ, որ Թօմասը սուլթանի հրամանով իր վրա գերիշխանութիւն ստացաւ. (Դա մեր վերև յիշած մի և նոյն Աստուածատուր պատրիարգն էր, որ երկու պղնձէ թագոյկների մէջ մոմի անունով թագցրել էր ոսկին ու արծաթը). Դա միաբանվեցաւ Թօմասի հակառակորդների հետ, թուղթ գրեցին, ստորագրեցին, երդուեցան, ուխտ դրեցին, որ ամեն միջոցներ գործ դնեն Թօմասին ոչնչացնելու համար. Կաշառքները չօգնեցին, որովհետև որքան դրանք էին տալիս, Թօմասը կրկնապատիկ աւելի էր տալիս. Մտածեցին մատնել Թօմասին, ամբաստանելով նրան որպէս քաղաքական յանցաւոր, իբր թէ նա «ֆրանկների» հետ գաղտնի յարաբերութիւններ ունի, տէրութեան դէս որոգայթներ է լարում և այլն. Մատնութիւնը հասցրեց նրանց ցանկացած նպատակին, և որովհետև յունաց պատրիարգի անցքը դեռ նոր էր, կառավարութիւնը Թօմասին կալանաւորեց և դրեց մահապարտների բանտը.

Այդ միջոցին Թօմասի կուսակիցները յուսահատ կերպով թիւրքաց պաշտօնատարների դռներում դեգերում էին, ահագին գումարներ էին ծախսում, որ մի կերպով ազատեն նրան. Բայց Թօմասի հակառակորդները աւելի ճարպիկ գըտնվեցան. Նրանք կաշառեցին մեծ վէզիրի փոխանորդ Սինան փաշային, և նրա գիտութեամբ, բանտի պահապանների ձեռքով, սուրճի մէջ թոյն խառնելով, սպանեցին Թօմասին. Պատրիարգի մարմինը մի քանի օր մնաց անթաղ, բանտի դռան հրապարակի վրա ընկած. յետոյ ձգեցին ծովը.

Դրանով չը վերջացաւ խռովութիւնը. Երկար ժամանակ Թօմասի կուսակիցների և նրա հակառակորդների մէջ կռիւը շարունակվում էր. Վերջիններից շատերը բանտարկվեցան որպէս մարդասպաններ. Անդադար մինը միւսին ամբաստանելով, կալանաւորել էր տալիս, և այդ աւելի շահաւէտ էր թիւրք պաշտօնատարներին, որովհետև ամեն անգամ ահագին տուգանքներ ու կաշառքներ էին ստանում.

Դեռ յիշեալ երկպառակութիւնները չէին վերջացած, կռիւը ընկաւ Թօմասի հակառակորդների և Երուսաղէմի Աստուածատուր պատրիարգի մէջ. Նրանից պահանջում էին վճարել այն ծախքերի մի մասը, որ գործ էին դրել Թօմասի սպանութեան համար. Պատրիարգը չէր ուզում վճարել, թէև ինքը եղեռնագործութեան պարագլուխներից մէկն էր, և իր կնիքը ու ստորագրութիւնը դրել էր այն թղթի վրա, որով ուխ-

*) Բ. Դուռը մինչև այսօր մի որոշ տուրք է ստանում պատրիարգից նրա ընտրութեան բէրաթը հաստատելու համար.